

KNJIGA O ČAJU OKAKURA KAKUZO

PREVEDEL ANDREJ E. SKUBIC

Beletrina*

*Večerni žar osvetljuje bambus, izviri brbotajo od radosti, iz čajnika se sliši šumenje borovcev.
Sanjajmo o izginevanju in tuhtajmo o čudoviti neumnosti stvari.*

KAZALO

1	Skodelica človečnosti	8
2	Šole čaja	22
3	Daoizem in zen budizem	36
4	Čajni prostor	52
5	Občudovanje umetnosti	72
6	Cvetje	84
7	Čajni mojstri	102
	Irmtraud Schaarschmidt-Richter <i>Umetnost čaja - milje in pripomočki</i>	112

1

SKODELICA ČLOVEČNOSTI

1 SKODELITA ČLOVEČNOSTI

Čaj je bil sprva zdravilo in je pozneje prerasel v pijačo. Na Kitajskem je v osmem stoletju vstopil v kraljestvo poezije kot vrsta omikanega razvedrila. V petnajstem stoletju pa smo ga tudi na Japonskem povzdignili v nekakšno estetsko religijo – v kult čaja. To je kult, ki temelji na čaščenju lepote sredi turobne stvarnosti vsakdanjega življenja. Uči nas čistosti in harmonije, skrivnosti vzajemne dobrodelnosti, romantike družbenega reda. V svojem bistvu je čaščenje Nepopolnega, saj gre za blag poskus, kako doseči nekaj mogočega v tej nemogoči stvari, ki ji pravimo življenje.

Filozofija čaja ni zgolj estetika v vsakdanjem pomenu te besede, saj hkrati z etiko in religijo izraža naš celotni pogled na človeka in naravo. To je oblika higijene, saj sili k čistoči; je gospodarstvo, saj vodi k udobju in preprostosti namesto zapletenosti in draginji; je moralna geometrija, saj opredeljuje naš čut za razmerja v vesolju. Uteleša pravi duh vzhodnjaške demokracije, saj postanejo vsi njeni častilci aristokrati okusa.

Dolga osamitev Japonske od preostalega sveta, ki navedena k zaziranju vase, je bila za razvoj kulta čaja zelo ugodna. Naši domovi in običaji, oblačila in kuhinja, keramika, umetnost v laku, slikarstvo – celo naša književnost – vse je bilo pod njegovim vplivom. Noben študent japonske kulture ne more prezreti njegove navzočnosti. Prepojil je eleganco plemiških

budoarjev in bivališča skromnih. Naši kmetje so se naučili razpostavljati cvetje, najbolj grobi delavci so se navadili spoštljivo pozdravljati skale in vode. Po domače govorimo o »človeku brez čaja«, s čimer želimo povedati, da je v osebni drami neobčutljiv za vse resno-smešne dragulje. Po drugi strani pa imenujemo neukročenega esteta, ki se ne glede na svetno tragedijo koplje v valovih razbrzdanih čustev, človeka »s preveč čaja« v sebi.

Človeku, ki prihaja od zunaj, se lahko zares zdi, da uganjamo veliko hrupa za nič. »Kakšen vihar v skodelici čaja!« bo rekel. Toda če pomislimo, kako majhna je pravzaprav skodelica človeške radosti, kako hitro se čez rob prelijejo solze, kako hitro jo izpraznimo do dna v nepotešljivi žeji po neskončnosti, nam pač ne more biti žal, če iz skodelice čaja delamo tolikšno reč. Človeštvu se dogaja še vse kaj hujšega. V čaščenju Bakha ponujamo žrtve vse preveč zlahka; preoblikovali smo si celo krvavo podobo Marsa. Zakaj se ne bi posvetili kraljici kamelij in se radostili v toplih tokovih sočutja, ki vejejo od njenega oltarja? V tekočem jantaru v slonokoščenen porcelanu se lahko posvečeni dotaknejo sladke zadržanosti Konfucija, dražljivosti Lao Zija in eterične arome samega Bude Šakjamunija.

Tisti, ki ne znajo čutiti majhnosti velikih reči v sebi, zlahka spregledajo veličino malih reči v drugih. Povprečni zahodnjak,

ki prekipeva od samozadovoljstva, vidi v čajnem obredu le še en primer tisoč in enega čudaštva, ki sestavlja eksotično in otročjo podobo Vzhoda. Japonsko je bil vajen videti kot barbarsko, ko je uživala v blagi umetnosti miru; za civilizirano jo je poimenoval šele, ko je začela grešiti v množičnih pokolih na mandžurskih bojiščih. Zadnje čase se veliko govori o kodeksu samurajev – o umetnosti umiranja, zaradi katere se naši vojaki veselijo samožrtvovanja; komaj kaj pozornosti pa se posveča kultu čaja, ki tvori tako pomemben del naše umetnosti življenja. Z veseljem bi ostali barbari, če bi naš prispevek k civilizaciji mogel temeljiti le na grozoviti slavi vojskovanja. Z veseljem bi čakali čas, ki bo znal ceniti tudi našo umetnost in ideale.

12/13

Kdaj bo Zahod razumel ali vsaj skušal razumeti Vzhod? Azijce nas pogosto osupi čudaški preplet dejstev in izmišljij, ki sestavlja našo podobo. Slikajo nas, kot da živimo od dehtenja lotosa, če že ne ravno od miši in ščurkov. Vdajamo se bodisi jalovemu fanatizmu bodisi nizkotni poltenosti. Indijska duhovnost se prezira kot nevednost, kitajska treznost kot neumnost, japonsko domoljubje kot posledica vdanosti v uso-do. Govori se celo, da smo manj dovzetni za bolečino in rane zaradi okorelosti svojega živčevja!

Zakaj se ne bi zabavali na naš račun? Azija vam vse poklone vrača. Kako zabavno bi bilo šele, če bi vedeli, kaj vse smo si

mi zamislili in zapisali o vas! Ves blišč perspektive je tu, vsa ta nezavedna počastitev v čudenju, vsa tiha zamera ob novem in neopredeljenem. Preobložili smo vas s krepostmi, ki so preveč prefinjene, da bi jih bilo moč zavidati, in obtožili zločinov, ki so preslikoviti, da bi jih bilo moč obsojati. Pisatelji naše preteklosti – modreci, ki so pač vedeli, za kaj gre – so nam povedali, da nekje v svojih oblekah skrivate košate repe in da si radi privoščite slastno jed iz novorojenčkov v omaki! Ne, še vse kaj hujšega smo imeli reči zoper vas: zdeli ste se nam najbolj nekoristni ljudje na svetu, saj se je o vas govorilo, da pridigate vse tisto, česar sami nikoli ne počnete.

Take zmote med nami naglo izginjajo. Trgovina je mnogim vzhodnjaškim pristaniščem vsilila evropske jezike. Azijska mladina se zgrinja v zahodnjaške šole, da bi usvojila moderno znanje. V vašo kulturo naš pogled ne prodre posebno globoko, a vsaj pripravljeni smo se učiti. Nekateri moji rojaki so se še preveč prilagodili vašim navadam in vašim obrazcem v zmoti, da nadevanje togih ovratnikov in visokih svilenih klobukov že pomeni pridobitev vaše kulture. Tako spakovanje je vredno pomilovanja in prezira, saj priča o naši pripravljenosti, da pristopimo k Zahodu po kolenih. Na žalost pa se tudi zahodnjaški pristop ne potrudi, da bi razumel Vzhod. Krščanski misijonar gre na pot, da bi sejal, a ničesar ne sprejme. Vse

vaše poznavanje temelji na peščici ubornih prevodov naše velikanske književnosti ali pa celo zgolj na dvomljivih anekdotah mimoidočih popotnikov. Le redko viteško pero kakega Lafcadia Hearna ali avtorice »Tkanine indijskega življenja« kdaj oživi vzhodnjaško temo z baklo naših lastnih občutij.

Morda s tem, ko govorim tako glasno, izdajam lastno neposvečenost v kult čaja. Sam njegov duh olike narekuje, da poveš le tisto, kar se od tebe pričakuje, in nič več. A sam pač nisem olikan pripadnik kulta čaja. Vzajemno nerazumevanje med novim in starim svetom je povzročilo že toliko škode, da se nikomur ni treba opravičevati, če k boljšemu poznavanju prispeva svojo skromno desetino. Začetku dvajsetega stoletja bi bila prihranjena vihra krvave vojne, če bi se Rusija toliko ponižala, da bi bolje spoznala Japonsko. Kakšne strašne posledice za vse človeštvo ima lahko prezirljivo zanemarjanje problemov Vzhoda! Evropski imperializem, ki mu ni pod častjo, da kriči o rumeni nevarnosti, ni spoznal, da se tudi Azija vse bolj zaveda vse krutosti bele katastrofe. Lahko se posmehujete, da imamo »preveč čaja«, toda kaj ne razumete našega suma, da na Zahodu v svoji duhovni zgradbi sploh »nimate čaja«?

Pa naj se celini prenehata obmetavati z epigrami, in ne bomo žalostni, če že nismo modrejši, ko je vsak od nas pridobil polovico zemeljske poloble. Razvijali smo se po različnih

poteh, a ni razloga, zakaj se med seboj ne bi mogli dopolnjevati. Dosegli ste širitev za ceno nemira in mi smo ustvarili harmonijo, ki pa je šibka zoper agresijo. Lahko to verjamete? – Vzhod je v nekaterih pogledih boljši od Zahoda!

Morda je to nenavadno, a človeštvo se je pravzaprav že srečalo v skodelici čaja. To je edini azijski obred, ki žanje spoštovanje po vsem svetu. Od nekdanjega se belec posmehuje naši veri in naši morali, to rjavo pijačo pa je sprejel brez obotavljanja. Popoldanski čaj je dandanes tudi v zahodni družbi pomemben dogodek. Po prefinjenem cingljanju pladnjev in krožničkov, po mehkem šumenju damske gostoljubnosti, po razširjenosti katekizma glede mleka in sladkorja nedvoumno vemo, da se je čaščenje čaja uveljavilo. Gostova filozofična vdanost v usodo, ki ga čaka v negotovem zvarku, razglaša, da je vsaj v tem enem primeru odločilno prevladal vzhodnjaški duh.

Prvi evropski zapis o čaju menda najdemo v izjavi arabskega popotnika, da sta od leta 879 glavna vira davčnih prihodkov v Kantonu davščini na sol in čaj. Marco Polo je opisal odstavitev kitajskega finančnega ministra leta 1285 zaradi samovoljnega zviševanja davka na čaj. V obdobju velikih odkritij pa so začeli Evropejci tudi bolje spoznavati Daljni vzhod. Ob koncu šestnajstega stoletja so Nizozemci prinesli vest, da

→ Damski pomenek
v pokriti uti (*machiai*)
v bližini čajne kočice
na lesorezu Mizuna
Toshikate s konca 19.
stoletja

na Vzhodu pripravljajo prijetno pijačo iz listja nekega grma. Tudi popotniki Giovanni Batista Ramusio (1559), L. Almeida (1576), Maffeno (1588) in Tareira (1610) so omenjali čaj. V slednjem letu pa so ladje nizozemske Vzhodnoindijske družbe čaj prvič tudi pripeljale v Evropo. V Franciji je postal znan leta 1636, Rusijo pa je dosegel leta 1638. Anglija ga je pozdravila leta 1650 in o njem govorila kot o »tisti izvrstni kitajski pijači, ki jo priporočajo tudi vsi zdravniki, ki ji Kitajci pravijo *cha*, drugi narodi pa *tay* ali *tee*«.

Kot vse žlahtne reči na tem svetu pa je tudi hvaljenje čaja naletelo na nasprotovanje. Krivoverci kot Henry Saville (1678) so označevali pitje čaja kot umazano razvado. Jonas Hanway (»Zapis o čaju«, 1756) je dejal, da moški s pitjem čaja izgubljajo postavo in lepoto, ženske pa svojo prikupnost. Na začetku je njegovo rabo omejevala visoka cena (okoli petnajst ali šestnajst šilingov za funt), zato je postal »insignija za visoke pogostitve in zabave, darilo za prince in velikaše«. A kljub vsem oviram se je pitje čaja razširilo z osupljivo naglico. Londonske kavarne so v prvi polovici osemnajstega stoletja dejansko postale čajnice, zatočišče plemenitih duhov, kot sta bila Addison in Steele, ki sta se prav rada pokratkočasila ob »obroku čaja«. Pijača je kmalu postala življenjska nujnost – stvar za obdavčenje. V tej zvezi se moramo spomniti, kako

pomembno vlogo je odigral čaj v sodobni zgodovini. Ameriške kolonije so se pustile zatirati, vse dokler ni človeška potrpežljivost dosegla skrajnih meja ob visokem obdavčenju čaja. Ameriška neodvisnost je izšla iz dne, ko so zaboji čaja poleтели v bostonski zaliv.

V okusu čaja je prefinjen šarm, ki se mu ni mogoče upreti in ki ga hitro začnemo idealizirati. Zahodnjaški humoristi so okus svoje misli kaj kmalu prepojili z njegovo aromo. Ne pozna vzvišenosti vina, samozavedanja kave, niti smehljajoče se nedolžnosti kakava. Že leta 1711 je v *Spectatorju* pisalo: »Torej bi še prav posebej priporočil ta svoja razmišljanja vsem omikanim družinam: naj si vsako jutro vzamejo uro za čaj, kruh in maslo, v njihovo dobro pa jim svetujem tudi, naj se naročijo na ta časopis, ki bo točno dostavljen in ga bo moč obravnavati kot del te čajne ceremonije.« Samuel Johnson se je sam označil kot »okorelega in brezsravnega pivca čaja, ki že dvajset let redči svoje obroke le z zavretkom te čudovite rastline; ki si s čajem razvedri večer, se z njim tolaži ob polnoči in z njim pozdravi jutro«.

Izpričani oboževalec Charles Lamb je izrazil pravi duh kulta čaja, ko je zapisal, da je največji užitek, ki ga pozna, storiti dobro delo na skrivaj, a da se zanj izve po naključju. Kajti kult čaja je umetnost skrivanja lepega tako, da ga je mogoče

odkriti, namigovanja na tisto, česar si ne upamo razkriti. To je plemenita skrivnost smejanja samemu sebi, umirjeno, a do konca, in torej humor sam – nasmeš filozofije. Vse pristne humoriste lahko v tem smislu imenujemo filozofe čaja – na primer Thackerayja in, seveda, Shakespeara. Tudi pesniki dekadence (in kdaj se svet ni vdajal dekadenci?) so v svojem upiranju materializmu do določene mere odprli vrata kultu čaja. Morda se lahko danes v vzajemni tolažbi Zahod in Vzhod srečata prav v našem zadržanem premišljevanju o Nepopolnem.

Daoisti pripovedujejo, kako sta se ob velikem začetku Brezzačetja na smrt spopadla Duh in Snov. Na koncu je Rumeni cesar, Nebeško sonce, premagal Shuyonga, demona teme in zemlje. Ta titan je v smrtnem boju udaril z glavo ob nebeški svod in modra kupola iz žada se je razletela v črepinje. Zvezde so izgubile svoja gnezda, mesec je brezciljno taval nad divjimi prepadi noči. Rumeni cesar je obupano iskal po vseh koncih, kdo bi popravil nebo. Ni iskal zaman. Iz Vzhodnega morja je vstala kraljica, božanska Nüwa s krono iz rogov in z zmajevskim repom, sijajna v svojem oklepu iz ognja. V svojem čarobnem kotlu je zvarila petbarvno mavrico in na novo postavila kitajsko nebo. Pravijo pa, da je v modrem obodu pozabila zapolniti dve majceni razpoki. Tako se je začela dvojnost ljubezni – dve duši se valita skozi prostor in nimata miru,

dokler se ne združita, da dopolnita veselje. Vsakdo mora na novo zgraditi svoje nebo upanja in miru.

Nebo današnjega človeštva je prav zares zdrobil kiklopski spopad za bogastvo in moč. Svet mora tipati v temi sebičnosti in vulgarnosti. Znanje se kupuje s slabo vestjo, dobrohotnost je stvar koristi. Vzhod in Zahod si kakor dva zmaja, zalučana v morje nemira, zaman prizadevata znova najti dragulj življenja. Spet bi potrebovali Nüwo, ki bi popravila veliko razdejanje; pričakujemo velikega avatarja. Dotlej pa si privoščimo požirek čaja. Večerni žar osvetljuje bambus, izviri brbotajo od radosti, iz čajnika se sliši šumenje borovcev. Sanjajmo o izginevanju in tuhtajmo o čudoviti neumnosti stvari.